

Opacat-inspektion av Kriminalvården, häktet Kronoberg, den 18–20 september 2023

Inspektionen i korthet: Vid inspektionen kom det fram att många intagna är isolerade i häktet Kronoberg. Häktet förmår inte att uppfylla det lagstadgade kravet att barn ska ha rätt till meningsfull mellanmänsklig kontakt minst fyra timmar dagligen eller att erbjuda övriga intagna isoleringsbrytande åtgärder två timmar dagligen. JO ser mycket allvarligt på situationen och förutsätter att häktet ser över vilka åtgärder som kan vidtas för att utöka arbetet i detta avseende. I sammanhanget gör JO uttalanden om vad som bör anses utgöra isoleringsbrytande åtgärder och påtalar att häktet omgående behöver säkerställa att insatserna utförs i enlighet med såväl nationella som internationella regelverk och JO:s uttalanden. Vidare framför hon som sin mening att Kriminalvården snarast bör ta fram ett centralt digitaliserat systemstöd för att på ett tillförlitligt sätt kunna mäta och följa arbetet med isoleringsbrytande åtgärder.

Det visade sig att häktade var placerade i bl.a. anhöllnings-, tillnyktrings- och tulttoaceller som en konsekvens av den ansträngda beläggningssituationen. Enligt JO är det olämpligt, särskilt då cellerna inte har genomgått några standardhöjande insatser. Om en sådan placering inte kan undvikas bör den enligt henne pågå max ett par dagar. JO anser dessutom att s.k. tulttoaceller aldrig bör användas som bostadsrum.

Protokollet innehåller också bl.a. JO:s uttalanden om intagnas tillgång till toalett under kvälls- och nattetid. Under inspektionen uppdagades att väntetiden för toalettbesök då är så pass lång att många intagna tvingas utträta sina behov i handfatet eller papperskorgen i cellen. JO framhåller än en gång att häktet snarast måste vidta nödvändiga åtgärder för att komma till rätta med detta samt understryker att Kriminalvården måste ha en verksamhet som klarar att tillgodose de intagnas grundläggande behov.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av JO Katarina Pålsson genomförde enhetschefen Gunilla Bergerén den 18–20 september 2023 en oanmäld inspektion av Kriminalvården, häktet Kronoberg. Vid inspektionen deltog även rättsakkunniga Johannes Aronsson och Johanna Bardon, juristen Johanna Fransson samt den medicinska experten Ingemar Engström.

Inspektionen inleddes med ett möte där häkteschefen AA tillsammans med den ställföreträdande häkteschefen BB samt kriminalvårdsinspektörerna CC, DD,

EE, FF, GG, HH och JJ kortfattat presenterade verksamheten. Därefter förevisades delar av häktets lokaler, bl.a. en omvårdnadsavdelning med platser för dubbelbeläggning, en transportavdelning med tillfälliga platser för häktade samt en arrest- och inskrivningsavdelning med tillfälliga platser för häktade. Delar av lokalerna fotograferades och det togs mått i ett antal celler. JO:s medarbetare gjorde en översiktlig granskning av bl.a. häktesplaner, incidentrapporter, dokumentation avseende isoleringsbrytande åtgärder samt riktlinjer och rutiner. Vidare samtalade JO:s medarbetare med 15 intagna och 12 anställda, däribland personal som arbetar med annan strukturerad verksamhet (ASV), företrädare för Nämnden för Andlig Vård (NAV) samt hälso- och sjukvårdspersonal.

Inspektionen avslutades med en genomgång där företrädare för häktet gavs möjlighet att kommentera de iakttagelser som JO:s medarbetare hade gjort vid inspektionen. Vid den avslutande genomgången deltog samtliga som hade närvarat vid den inledande genomgången, förutom kriminalvårdsinspektören DD. Därutöver deltog kriminalvårdsinspektörerna KK och LL.

Inspektionens syfte

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Inspektionen inriktades på frågor avseende isolering av intagna och arbetet med isoleringsbrytande åtgärder, hälso- och sjukvård samt vilken påverkan beläggningssituationen har på dessa områden.

JO har tidigare – inom ramen för Opcat-uppdraget – inspekterat häktet Kronoberg vid totalt fem tillfällen. Häktet inspekterades senast genom ett fysiskt besök den 2–4 maj 2018 (se JO:s inspektionsprotokoll, dnr 2643-2018). Under våren 2020 genomfördes dessutom en digital inspektion genom enkätundersökningar och videosamtal (se JO 2020/21 s. 219, dnr O 12-2020).

Uttalanden av JO Katarina Pålsson med anledning av inspektionen

Protokollet avslutas med uttalanden av JO Katarina Pålsson.

Iakttagelser vid inspektionen

Vid inspektionen gjorde JO:s medarbetare i huvudsak följande iakttagelser.

Organisation och uppdrag

Häktet Kronoberg är ett av Kriminalvårdens säkerhetshäkten och utgör ett eget verksamhetsområde i Kriminalvårdens region Stockholm. Häktet har 16 avdelningar som består av 244 ordinarie häktesplatser, 33 arrestplatser, 15 transportplatser och 2 s.k. tulltoaceller. Bland häktets avdelningar finns en omvårdnadsavdelning med fem normalplatser och fem omvårdnadsplatser enligt ett nationellt uppdrag. Vid tidpunkten för inspektionen var två intagna med omvårdnadsbehov placerade där. Resterande platser upptogs av andra klienter. Häktet har även ett antal restriktions- respektive gemensamhetsavdelningar.

För närvarande har häktet 60 tillfälliga häktesplatser, vilka har skapats genom dubbelbeläggning av häktesceller och placering av häktade i celler för gripna och anhållna samt i tillnyktrings-, transport- och tulltoaceller. Till följd av att häktade placeras i arresten får polisen köra gripna och anhållna till andra arrestlokaler i Stockholm.

Under år 2022 hade häktet totalt 3 067 personer inskrivna i häktet. Under perioden januari– augusti 2023 var totalt 2 176 personer inskrivna. Dagen före inspektionen hade häktet rekordhög beläggning med 305 intagna. Under inspektionsdagarna varierade antalet intagna mellan 292 och 295, varav 11 barn. Bland de som var intagna den sista inspektionsdagen fanns 18 som hade påbörjat verkställighet av sina fängelsestraff, 8 anhållna, 2 förvarstagna enligt utlänningslagen och 1 som hade dömts till rättspsykiatrisk vård.

Bemanning samt personalens kompetens

Häktet Kronoberg har totalt 257 tjänster, varav majoriteten är kriminalvårdare. Av kriminalvårdarna har 243 fast anställning. Därutöver har häktet tim- och provanställda. Senast i augusti 2023 anställdes 30 nya medarbetare. Alla har inte genomgått Kriminalvårdens grundutbildning och för att få genomgå den krävs att personen i fråga ska bli fast anställd.

I de samtal som JO:s medarbetare höll med anställda påtalades att häktet har en hög personalomsättning, att många nyanställda är unga och oerfarna samt att en stor del av personalen endast arbetar under en kortare period innan de slutar. Personalen beskrev situationen som problematisk och att det medför risker när nyanställd personal arbetar ”skarpt” efter en introduktionsutbildning i 14 dagar.

Vid den *avslutande genomgången* bekräftade ledningen att häktet har en hög personalomsättning, men bedömde att häktet för närvarande har en god bemanning. Det stämmer att häktet har en introduktionsutbildning för nyanställda som pågår i 14 dagar innan de erhåller full behörighet att arbeta som kriminalvårdare. Det framkom delade meningar i ledningsgruppen huruvida det förhållandet att gymnasieexamen har tagits bort som kompetenskrav för

anställning som kriminalvårdare kan komma att påverka kompetensförsörjningen.

Den fysiska miljön

Häktes- och transportcellerna är normalutrustade och försedda med handfat men saknar toalett. Vid inspektionen uppmättes cellernas golvyta till drygt 7,5 kvadratmeter. I respektive avdelningskorridor finns ett–fyra sanitetsutrymmen med toalett och/eller dusch. Häktet har dessutom fem omvårdnadsceller, fem normalceller samt ett fåtal tidigare avskildhetsceller som är försedda med såväl handfat som toalett och vars golvyta uppmättes till drygt 11,5 kvadratmeter exklusive toalett. Omvårdnadscellerna är försedda med sjukhussängar. En av cellerna har dusch. Det finns en mobil bältessäng i häktet.

Samtliga celler i arrestavdelningen, som Kriminalvården ansvarar för, kan användas för placering av häktade, dvs. även tillnyktringsceller. Vidare används arresten för omplacering av intagna, t.ex. på grund av ordningsstörning. Det noterades att samtliga celler – med undantag för två avskildhetsceller – är utrustade med en väggfast säng med galonmadrass. I tillnyktringscellerna finns en vattenautomat och i cellerna avsedda för gripna eller anhållna finns ett väggfast handfat och en spegel. I övrigt saknar cellerna utrustning, såsom bord, stol, radio, klocka och TV. JO:s medarbetare noterade att det i en av tillnyktringscellerna luktade starkt av tidigare uppkastning. I samtal med personal framkom att samtliga celler har fönster med persienner, vars ljusinsläpp endast kan regleras av personal, samt att även cellernas takbelysning endast kan styras av personal.

Häktet har två tulltoaceller, vars enda utrustning består av en väggfast säng med galonmadrass. Det saknas tillgång till rinnande vatten i cellerna. De ligger i direkt anslutning till en tulltoalett och det finns möjlighet för personal att övervaka cellerna genom ett stort fönster längs ena väggen och en spegel i taket. Det är personal som reglerar ljusinsläpp genom persiennerna och rumsbelysning genom taklampan. Vid inspektionen noterade JO:s medarbetare att det var mycket hög rumstemperatur i den av cellerna som sedan fyra dagar var belagd med en häktad.

Häktet har flera gemensamhetsavdelningar. Det är endast en av avdelningarna som har ett större gemensamhetsutrymme. En annan gemensamhetsavdelning har ett relativt stort pingisrum. Därutöver finns ett antal mindre gemensamhetsutrymmen i form av motionsrum, kök och TV-rum. Intagnas möjlighet att vistas i gemensamhet på gemensamhetsavdelningarna är begränsad till knappt ett par timmar före lunch och det förutsätter att de följer med ut på rastgården, samt knappt tre timmar efter lunch. Vidare har häktet 27 rastgårdar, varav två är avsedda för gemensamhetsavdelningarna. Samtliga intagna erbjuds dagligen en tid mellan kl. 08.00 och 16.00 för utomhusvistelse. Tiden kan utökas vid behov och alla som vill kan erbjudas en tid att komma ut på rastgården.

Tillgång till toaletter

I samtal med intagna framkom en samstämmig bild av att det förekommer långa väntetider i samband med toalettbesök, särskilt när häktet övergår till kvällsbemanning. På kvällar och nätter kan det dröja 30–60 minuter efter påringning innan personalen kommer och öppnar cellen för toalettbesök. Dessutom kan en intagen bli kvar lika länge inne på toaletten innan denne får gå tillbaka till sin cell. Flera intagna gav exempel på tillfällena, då de har hunnit se en hel film innan personalen öppnat deras cell eller när de har missat ett helt TV-program på grund av att de väntat inne på toaletten. De långa väntetiderna gör att många utträttar sina behov i handfaten och papperskorgarna.

Redan vid det inledande mötet framkom att ledningen känner till att intagna frekvent använder handfaten för att utträtta sina behov. Det har lett till att det bildas s.k. urinsten i avloppsrören och att rören måste rengöras relativt ofta. Under häktets kvälls- och nattbemanning arbetar färre personal med ett stort antal intagna.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav ledningen att den inte har analyserat frågan om väntetid vid toalettbesök utifrån bemanningssituationen under kvällar och nätter samt att nattpersonalen inte har nämnt att det föreligger något problem i det avseendet. Det är känt att det sker flest påringningar fram till kl. 22.00–23.00. Ledningen är även medveten om att det förekommer att intagna utträttar sina behov i papperskorgen i cellen.

Placering av häktade i transport-, arrest- och tulltoaceller

Vid inspektionen var häktade placerade i celler för gripna och anhållna samt i tillnyktrings-, transport- och tulltoaceller. Som framgått ovan har transport-cellerna en utrustning som motsvarar häktesceller. Cellerna för gripna och anhållna samt tillnyktrings- och tulltoacellerna saknar däremot det mesta i utrustningsväg. Vid inspektionen hade dessa celler inte tillförts någon extra utrustning och det hade inte heller i övrigt vidtagits några åtgärder utifrån att häktade placeras där. Personal berättade att häktet har beställt batteridrivna radioapparater till cellerna.

Intagna som var placerade på transportavdelningen och i tulltoacellerna beskrev att placeringen innebär isolering i cellen 23 timmar om dygnet utan tillgång till motion, samsittning eller någon form av sysselsättning. Den enda gång de får lämna cellen är i samband med sin dagliga utomhusvistelse.

En av de intagna som sedan fyra dygn var placerad i en tulltoacell beskrev situationen i en steril och varm cell utan tillgång till vatten som ”riktig tortyr”. JO:s medarbetare överhörde ett samtal mellan den intagne och personal, i vilket det framstod som att personalen till stor del lade över ansvaret för placeringen på den intagne. För JO:s medarbetare föreföll det uppenbart att den intagne inte mådde psykiskt bra, vilket han även berättade i samtal. En annan intagen som var placerad i en av tulltoacellerna under två av tre inspektionsdagar berättade

att hon var placerad där inför att hennes huvudförhandlingen i hovrätten skulle hållas.

Personal beskrev beläggningssituationen som ansträngd och framhöll särskilt att lokalerna inte är anpassade för överbeläggning eller ett stort antal intagna barn. Personalen lyfte fram att de gemensamma utrymmena för aktiviteter är för få och små. Vistelse utanför cell kan därför inte erbjudas i tillräcklig utsträckning. En del personal uppgav även att bemanningen inte är tillräcklig för att ha utrymme att samtala med intagna eller för att genomföra isoleringsbrytande åtgärder. Flera i personalen beskrev att placering av häktade i arresten eller på transportavdelningen är mycket problematiskt, med hänsyn till att det innebär att de inte kan erbjudas motion, samsittning eller någon form av sysselsättning. Det framkom även uppgifter om att personal upplever att intagna som placeras i arrest- och tulltoaceller mår psykiskt dåligt av att vistas i dessa celler.

Vid den *avslutande genomgången* förklarade ledningen att arrestcellerna inte har något TV-uttag. Ledningen instämde i personalens beskrivning av att häktade som placeras i arresten och på transportavdelningen inte kan erbjudas någon form av isoleringsbrytande åtgärder. Till följd av beläggningssituationen måste emellertid häktet i perioder även placera barn i arresten. Häktet har rapporterat till huvudkontoret att tulltoacellerna kan användas som tillfälliga platser, trots att ledningens uppfattning är att platserna inte är lämpliga som häktesplatser. Platserna upplevs som ”psykceller” av intagna och de används i sista hand, t.ex. om en dubbelbeläggning inte fungerar. Enligt häktets rutiner får en intagen vara placerad i en tulltoacell max fyra dygn. Ledningen är bekymrad över att häktet pressas till att ta olika utrymmen i anspråk för placering av häktade.

Dubbelbeläggning

Vid det inledande mötet med ledningen framkom att häktet har tolv platser för dubbelbeläggning. Under inspektionen framkom att ingen av dessa celler har en golvyta understigande tio kvadratmeter. I flertalet av häktets dubbelbelagda celler sov en av de två intagna på madrasser som var staplade på varandra direkt på golvet. Vidare var cellerna endast försedda med en TV.

Majoriteten av de intagna som delade cell uppgav i samtal att de upplevde dubbelbeläggningen som något positivt och beskrev det som en fördel att ha någon att samtala med för att undvika isolering. I princip samtliga uppgav att de hade tillfrågats av personalen om de önskade dela cell och att dubbelbeläggning inte skedde mot deras vilja. Flertalet hade haft samsittning innan de fick frågan om att dela cell. Ingen av de intagna hade tillfrågats om hur det fungerar att dela cell. Ett antal av de intagna uttryckte ett behov av att få vara ensamma och få en paus från den medintagne som de delar cell med.

I samtal med såväl kriminalvårds- som hälso- och sjukvårdspersonal gavs en positiv bild av dubbelbeläggning och personalen framhöll att det finns viss efterfrågan bland de intagna om att få dela cell. Vid granskning av häktets

avvikelse rapporter (ISAP) uppmärksammade JO:s medarbetare inte några incidenter som inträffat vid dubbelbeläggning.

Vid den *avslutande genomgången* förklarade ledningen att skälet till att cellerna med dubbelbeläggning endast har en TV beror på avsaknaden av TV-uttag. Det skulle krävas en stor ombyggnation för att ordna ytterligare TV-uttag. I övrigt lämnade ledningen inga kommentarer avseende frågan om dubbelbeläggning.

Isolering och isoleringsbrytande åtgärder

Häktet Kronoberg har en särskild verksamhet, vars huvudsakliga uppgift är att bryta intagnas isolering genom att organisera och genomföra ett antal aktiviteter enskilt och i grupp (Annan strukturerad verksamhet – ASV). Verksamheten ska arbeta med isoleringsbrytande åtgärder i hela häktet och har ett särskilt uppdrag att prioritera barn och unga. Sedan mars 2023 består verksamheten av sex heltidsanställda. Samtliga är i tjänst under kontorstid två vardagar i veckan och fyra av dem är i tjänst tre vardagar i veckan. På helgerna är det två i tjänst. Verksamheten har inte några egna lokaler utan använder vissa av häktets gemensamhetsutrymmen.

Dokumentation avseende isoleringsbrytande åtgärder för barn sker genom att ett fysiskt veckoschema – som sitter utanför respektive celldörr – fylls i manuellt. Schemat består av åtta specificerade kategorier som ska registreras i antal minuter. Kategorierna är desamma som återfinns i Kriminalvårdens anvisningar om häktade och anhållna barns rätt att vistas tillsammans med personal eller annan i häkte (2021:3). Bland kategorierna finns bl.a. vistelse i gemensamhet, samsittning, personalledd strukturerad verksamhet med en intagen alternativt med flera intagna, besök av myndighetsperson (t.ex. polis eller socialtjänst), övriga kontakter med personal (t.ex. samtal genom lucka eller slussningar) samt vistelse tillsammans med annan utanför häktet (t.ex. sjukvårdsvistelse, möten med polis och domstolsförhandlingar). Det finns även en anvisning om hur personal ska dokumentera att ett barn tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder.

Granskningen av veckoscheman under inspektionen tydde på att personalen endast i begränsad utsträckning dokumenterar när barn tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder. Vidare framkom att det för samtliga barn rutinemässigt registreras 30 minuter dagligen avseende övriga kontakter med personal t.ex. i samband med matutdelning och samtal i lucka. Det visade sig dessutom att häktet redovisar all tid som en intagen spenderar utanför häktet i samband med t.ex. domstolsförhandlingar som tid för isoleringsbrytande åtgärder. Uppgifterna från veckoschemat läggs in i en nationellt framtagen Excel-fil för att sedan månadsvis redovisas till huvudkontoret. De förs även in i barnens häktesplaner. Dokumentation avseende isoleringsbrytande åtgärder för vuxna sker i deras häktesplaner. Ledningen uppgav att häktet har vänt sig till huvudkontoret och efterfrågat en digital lösning för dokumentation av isoleringsbrytande åtgärder. Huvudkontoret har besvarat förfrågan nekande och hänvisat till att den manuella lösningen fungerar tillfredsställande.

När det gäller definitionen isoleringsbrytande åtgärder framkom att ledningen gör skillnad på begreppen meningsfull mellanmännisklig kontakt och isoleringsbrytande åtgärder. Ledningen beskrev det som att meningsfull mellanmännisklig kontakt innebär närvaro av en annan personal eller intagen. För barn ska en sådan kontakt framgå av en separat lista. Isoleringsbrytande åtgärder kan däremot bestå av att en intagen sitter ensam i ett TV-rum eller går ut själv på rastgården, eftersom det innebär att den intagne kommer ut ur cellen.

I samtal med intagna och personal framkom en samstämmig bild av att häktet har begränsade möjligheter att erbjuda isoleringsbrytande åtgärder. Man klarar inte heller av att uppfylla det lagstadgade kravet att häktade barn har rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag, trots att barnen prioriteras. Inte heller unga (intagna som skrivits in i häkte innan de fyllt 21 år och ännu inte fyllt 24 år) eller vuxna får isoleringsbrytande åtgärder i tillräcklig utsträckning. Personalen hänförde problematiken till dels det ökade antalet barn, dels utformningen av häktets lokaler och bristen på gemensamhetsutrymmen. I samtal med JO:s medarbetare framkom en tydlig bild av att den främsta isoleringsbrytande åtgärden som häktet kan erbjuda är samsittning. I samtal med intagna framkom att de – oavsett ålder – upplever att personalen i princip aldrig har tid att prata eller umgås med dem. Samtliga vuxna som inte hade samsittning beskrev att de upplever sig vara isolerade och att de endast kommer ut ur sina celler i samband med daglig promenad och motion. Sådana miljöombyten sker utan vare sig personal eller andra intagna närvarande.

Vid den avslutande genomgången delade ledningen bilden av att det förekommer isolering av intagna i häktet. Personalen har svårt att hinna med isoleringsbrytande åtgärder för barn och övriga intagna. Dessutom medför lokalernas utformning problem i arbetet med sådana åtgärder. Ledningen förklarade att det inte finns någon gräns för hur många barn häktet kan ta emot. Den tidigare regeln avseende max sju barn per häkte i region Stockholm gäller inte längre utan numera är det vanligt förekommande att varje häkte har ca 14 barn. Det pågår en diskussion kring hur häktet Kronoberg kan arbeta mer effektivt med isoleringsbrytande åtgärder och hur personalen kan engageras ytterligare i frågan. ASV:s verksamhet har utökats med personal, men den skulle behöva utökas ytterligare.

De intagnas tillgång till hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvården vid häktet Kronoberg bemannas av sju sjuksköterskor som arbetar heltid. Därutöver har häktet tillgång till fyra läkare på konsultbasis, varav två är specialister i psykiatri och två är specialister i allmänmedicin. Läkarna tjänstgör på plats sammanlagt 16 timmar per vecka. Därutöver finns de tillgängliga via telefon vardagar kl. 08.00–17.00. Om det uppstår behov av läkare övrig tid används polisens akutläkare. Vidare finns en heltidsanställd psykolog som har till uppgift att erbjuda krisstöd och kortare behandlingsinsatser.

I samtal med såväl hälso- och sjukvårdspersonal som intagna framkom att samtliga nyintagna erhåller en initial hälsoundersökning inom 24 timmar från inskrivning. Undersökningen bygger på ett standardiserat formulär inklusive en suicidscreening. Vid undersökningstillfället har sjuksköterskan även tillgång till den initiala suicidscreening som gjorts av kriminalvårdspersonal. Vidare förklarade personalen att sjukvården prioriterar barnen, vilka bl.a. erbjuds besök av en sjuksköterska en gång i veckan. Besöken varar i allt från 5 till 30 minuter och syftar till att erbjuda en mänsklig kontakt samt att bedöma barnets hälsoläge, i synnerhet det psykiska hälsotillståndet.

Såvitt avser medicindistribution beskrev hälso- och sjukvårdspersonalen att det är klienthandläggarna som avgör om det är den intagne som själv får läkemedlen för eget bruk eller om detta ska skötas av personal. I det senare fallet ingår det i instruktionen för personalen att läkemedlen ska distribueras i handen och att dessa ska intas under övervakning. Vid samtal med kriminalvårdspersonal framkom emellertid att detta inte alltid sker. Som huvudorsak angavs att distributionen vanligtvis sker via celldörrens lucka, vilket försvårar eller till och med omöjliggör fysisk kontroll.

De intagna kommer i kontakt med sjukvården genom att s.k. systerlappar läggs i ett kuvert. I samtal med intagna framkom att de upplever att det är svårt att etablera kontakt med sjukvården och att återkopplingen kan dröja en vecka eller mer. Personalen menade att de intagna får återkoppling inom två dagar. I samtal med såväl personal som intagna framkom en gemensam bild av att det finns en betydande efterfrågan på kontakt med häktets psykolog, vilket har medfört en kötid på ca tre månader.

Hälso- och sjukvårdspersonalen uppgav att många intagna mår psykiskt dåligt samt att det finns en stor efterfrågan på lugnande mediciner och sömnmedel. Det lyftes fram att det inte finns tillräcklig uppmärksamhet på intagna som har mer allvarlig psykisk sjukdom och/eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Personalen ser ett behov av särskilda platser för denna grupp intagna som av psykiatriska skäl kanske inte har förmåga att sköta sin hygien eller sin närmaste fysiska omgivning. Personalen önskar även att den grundläggande kunskapsnivån kring denna typ av psykiska funktionsnedsättningar vore bättre i häktet, vilket skulle kunna ge verktyg i bemötandet av denna grupp intagna.

Inspektionen avslutades.

Protokollförare vid inspektion var Johanna Bardon.

Uttalanden av JO Katarina Pålsson

Jag vill med anledning av de inhämtade uppgifterna och redovisade iakttagelserna göra följande uttalanden.

Tillgång till toaletter

Av protokollet framgår att det saknas toalett i de flesta av häktets celler och att intagna – förutom de som är placerade i gemensamhet – därför behöver hjälp av personal att bli utsläppta till toaletten. Efter inlåsning kl. 16.00 är samtliga intagna beroende av att personal låser upp celldörrarna och trots detta sker en markant minskning av häktets bemanning ett par timmar senare. Det framkommer en tydlig bild av att väntetiden för toalettbesök under kvälls- och nattetid generellt är mycket lång. Denna bild bekräftas av att intagna utträttar sina behov i handfatet eller papperskorgen och att avloppsrören regelbundet måste rengöras till följd av att s.k. urinsten bildas i rören.

Europarådets kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT) rekommenderade efter sitt besök av bl.a. häktet Kronoberg redan i maj 2015 att åtgärder skulle vidtas så att intagna som behöver använda toaletten oavsett tidpunkt på dygnet kan släppas ut från sina celler utan onödigt dröjsmål (se CPT/Inf [2016] 1, s. 34). JO har anslutit sig till uttalandet (se JO:s beslut den 17 oktober 2018, dnr 8166-2017).

Jag har tidigare påmint häktet Kronoberg om vikten av att en intagen som behöver använda toaletten kan släppas ut från sin cell utan onödigt dröjsmål oavsett tidpunkt på dygnet (se mitt beslut den 15 september 2021, dnr 6765-2020). Vidare har jag med anledning av anmälningar mot häktet Kronoberg uttalat att det förhållande att en intagen inte snarast får möjlighet att använda toaletten inte är förenligt med den principiella bestämmelsen om att varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet. Kriminalvården måste ha en verksamhet som klarar av att tillgodose de intagnas grundläggande och mänskliga behov i detta avseende. (Se mina beslut den 9 januari 2023, dnr 3912-2022, och den 24 april 2023, dnr 9861-2021.)

Det är naturligtvis inte acceptabelt att intagna fortfarande måste stå ut med långa väntetider för att få gå på toaletten och att de tvingas utträta sina behov i handfatet eller en papperskorg i cellen. Jag vill på nytt understryka att Kriminalvården måste ha en verksamhet som klarar av att tillgodose de intagnas grundläggande behov. Häktet Kronoberg behöver snarast vidta nödvändiga åtgärder för att de intagna ska få tillgång till en toalett utan onödigt dröjsmål även under kvälls- och nattetid. Det är som sagt en fråga om respekt för intagnas människovärde. Den rådande ordningen medför också betänkligheter utifrån hygienavseende. Med hänsyn till vad jag vid upprepade tillfällen har uttalat i frågan framstår det som anmärkningsvärt att ledningen inte har analyserat den närmare, t.ex. utifrån kvälls- och nattbemanning. Situationen torde kunna lösas med en utökad bemanning. I sammanhanget noterar jag att

antalet toaletter på flera avdelningar framstår som relativt få, i synnerhet som ett större antal intagna nu tas in på samma yta och häktet dubbelbelägger fler celler.

Placering av häktade i transport-, arrest- och tulltoaceller

Kriminalvården har sedan flera år en mycket ansträngd beläggningssituation som har lett till en överbeläggning i förhållande till tillgängliga platser i såväl häkten som anstalter. Medelbeläggningen fortsätter att öka, vilket innebär att den ansträngda beläggningssituationen kan väntas fortgå parallellt med myndighetens arbete att utöka platskapaciteten. I avvaktan på mer permanenta lösningar har Kriminalvården genomfört en rad åtgärder för att kunna ta emot det ökade antalet häktade och övriga intagna. Det rör sig bl.a. om att myndigheten – utöver fasta platser i häktesceller – har inrättat s.k. beredskapsplatser, vilket avser platser för dubbelbeläggning i befintliga celler som initialt varit avsedda för en intagen. Vidare har det skapats tidsbegränsade platser i form av olika typer av tillfälliga platser i anstalt och häkte, såsom konverterade transportplatser, besöksrum och häktesplatser i arrestlokaler.

Vid inspektionen var häktade placerade i transport- och tulltoaceller samt i anhållnings- och tillnyktringsceller. Transportcellerna har samma typ av utrustning som häktesceller, men övriga celler har bristfällig utrustning och en påtagligt lägre standard än häktesceller. Enligt inhämtade uppgifter innebär vidare en placering på transportavdelningen eller i arresten isolering i cellen 23 timmar om dygnet, eftersom det saknas tillgång till motion, samsittning och annan form av sysselsättning och/eller isoleringsbrytande åtgärder. Därtill framkommer att en intagen kan vara placerad i en tulltoacell i fyra dygn.

Jag har relativt nyligen uttalat mig om det förhållande att Kriminalvården bedriver häktesverksamhet i arrestlokaler och de risker som det för med sig för de intagna. I det sammanhanget underströk jag att det är oacceptabelt att den ansträngda beläggningssituationen i häkten och anstalter leder till att Kriminalvården bedriver häktesverksamhet i bristfälliga lokaler. (Se protokollet efter inspektionen av häktet Karlstad i november 2021, dnr O 34-2021.) Det kan uppmärksammas att JO redan tidigare har ifrågasatt lämpligheten att bedriva ändamålsenlig häktesverksamhet i arrestlokaler (se JO:s inspektionsprotokoll, dnr 582-2017, och JO 2019/20 s. 203, dnr 1387-2017).

Även frågan om miljön i häktesceller har uppmärksammats av JO under lång tid. Enligt JO bör det betecknas som en grundläggande rättighet för intagna att placeras i en cell där det är möjligt att få in dagsljus som är normalt för årstiden, och för den intagne att kunna betrakta sin omgivning från en rastgård. Det bör även ses som en grundläggande rättighet att intagna på egen hand kan reglera inflödet av dagsljus i en cell. (Se 1 kap. 17 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte, FARK Häkte, och t.ex. JO 2016/17 s. 198, dnr 7173-2014.)

Det är enligt min mening olämpligt att placera häktade i arrestens anhållnings- och tillnyktringsceller, vilka inte har genomgått några standardhöjande insatser och vars inredning alltså är långt under häktesstandard. För det fall häktet anser det nödvändigt att placera häktade personer i arresten under sådana fysiska förhållanden är det orimligt att låta placeringen pågå i mer än högst ett par dagar. Kriminalvården måste aktivt verka för korta vistelsetider när sådana placeringsalternativ övervägs. Vidare vill jag understryka att det är ovärdigt att över huvud taget placera häktade i de s.k. tulltoacellerna. Det är inte förenligt med de krav som ställs på en häktescell och givetvis inte heller med den principiella bestämmelsen om att intagna ska bemötas med respekt för sitt människovärde. Detta riskerar dessutom att ha en stor negativ inverkan på intagnas psykiska hälsa. Jag anser därför att det är helt oacceptabelt att placera häktade i sådana celler och ifrågasätter bedömningen att häktade får befinna sig under dessa undermåliga förhållanden i upp till fyra dygn. Det är därtill bekymmersamt att en intagen var placerad i en sådan cell flera dagar inför sin huvudförhandling. En placering i en tulltoacell kan riskera att försvåra intagnas möjlighet att bevaka sin rätt i en brottmålsprocess. Det är ytterst en fråga om rättssäkerhet för enskilda. Jag anser att det är mycket problematiskt att häktet har valt att rapportera in tillfälliga platser till huvudkontoret som inte är människovärdiga och som i princip saknar all typ av utrusning. Häktet bör upphöra med att placera häktade i dessa celler.

Utöver de bristfälliga fysiska villkoren kan jag konstatera att intagna som placeras i arresten och på transportavdelningen har en påtagligt mer begränsad tillvaro än vad de skulle ha om de var placerade på andra avdelningar i häktet. Dessa placeringar drabbar de intagna ytterligare negativt genom att det saknas möjlighet att tillhandahålla dem isoleringsbrytande åtgärder. Det innebär att intagna inte kommer ut ur sina celler mer än under en timmes promenad och att de alltså blir isolerade. Det är allvarligt. Jag utgår ifrån att häktet ser över på vilket sätt häktet kan underlätta situationen för de intagna som placeras i arresten och på transportavdelningen.

Dubbelbeläggning

Vid inspektionen var tolv celler dubbelbelagda. I flera av cellerna sov en av de intagna på madrasser som var staplade på varandra direkt på golvet. Ingen av cellerna hade två TV-apparater. Av inhämtade uppgifter framgår dock att majoriteten av de intagna som delade cell var positivt inställda till själva dubbelbeläggningen och ansåg att den fungerade bra. Även personalen hade en positiv bild av arrangemanget och bekräftade att sådan beläggning endast sker frivilligt.

Jag har tidigare uttalat mig om förutsättningarna för dubbelbeläggning och vilka krav som bör ställas på de fysiska förhållandena när två intagna delar cell (se JO 2021/22 s. 261, dnr O 19-2019, och t.ex. protokollet efter inspektionen av anstalten Skänninge i november 2021, dnr 8042-2021). I ett beslut tidigare i år framhöll jag vidare som min mening att regleringen innebär att det ska finnas en

säng åt vardera intagen i en cell som är dubbelbelagd (se beslut den 22 juni 2023, dnr 4530-2022). Om en cell ska användas för en sådan beläggning är det alltså självklart att den måste vara utrustad för ändamålet, dvs. med två sängar, två sänglampor, två stolar och två TV-apparater. Det är helt oacceptabelt att intagna sover på madrasser som placeras direkt på golvet.

Dubbelbeläggning kan vara bra för att motverka isolering. Ur den synvinkeln kan detta ses som något positivt för den psykiska hälsan. För att undvika risken för att en sådan placering medför konflikter mellan intagna, framstår det emellertid som ändamålsenligt att först pröva om en samsittning fungerar. Vidare är det rimligt att det i första hand är intagna som samtycker till dubbelbeläggning som delar cell. Det är alltså en given utgångspunkt att en intagen ska tillfrågas innan denne placeras ihop med någon annan. Det är tillfredsställande att detta också tycks vara rutinen vid häktet Kronoberg. Däremot är det bekymmersamt att det inte tycks ske någon strukturerad och löpande uppföljning av varje dubbelbeläggning. Enligt min mening bör dessa intagna därtill ges en möjlighet att tillbringa delar av dygnet ensamma eller tillsammans med andra personer än den han eller hon delar cell med, exempelvis i samband med utomhusvistelse eller motion. Jag vill understryka vikten av att häktet fullt ut följer Kriminalvårdens egna anvisningar om dubbelbeläggning samt iakttar de europeiska fängelsereglerna och mina tidigare uttalanden (se särskilt det tidigare nämnda JO 2021/22 s. 261).

Isolering och isoleringsbrytande åtgärder

Frågan om att intagna blir isolerade i svenska häkten har under lång tid uppmärksammats i internationella sammanhang och av JO. En internationellt etablerad definition av begreppet isolering är att en frihetsberövad person är instängd i sin cell och berövad all meningsfull mänsklig kontakt under mer än 22 timmar per dag. För att en intagen inte ska anses isolerad krävs det alltså att denne under en sammanlagd period om minst två timmar per dag erbjuds möjlighet att vistas tillsammans med annan (se FN:s Minimum Standard Rules for the Treatment of Prisoners, Rule 44, the Mandela Rules).

I januari 2022 beslutade Kriminalvårdens generaldirektör om myndighetsgemensamma definitioner av begreppen isolering respektive isoleringsbrytande åtgärder, som ligger nära de s.k. Mandelareglerna. Enligt beslutet anses en intagen vara *isolerad* om hen vistas i ensamhet under 22 timmar eller mer per dygn, utan meningsfull mänsklig kontakt. En *isoleringsbrytande åtgärd* innebär enligt samma beslut meningsfull vistelse tillsammans med annan genom fysiskt möte. (Se Kriminalvårdens dnr 2020-18386.) Jag har noterat att definitionen fortfarande inte återges i Kriminalvårdens handbok om gemensamhet och avskildhet i häkte (2018:13) men numera finns i myndighetens handbok för häktesplan (2016:3). För att förebygga att barn isoleras har den som är under 18 år och som är häktad eller anhållen och intagen i häkte rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag (se 2 kap. 5 a § häkteslagen [2010:611]).

För intagna som inte får vistas i gemensamhet är isoleringsbrytande åtgärder av grundläggande betydelse för att motverka de negativa följderna av frihetsberövandet. En åtgärd är verkningfull och isoleringsbrytande i ordets rätta bemärkelse endast om den innebär att den intagne får en meningsfull mänsklig kontakt (se bl.a. JO 2020/21 s. 164, dnr O 7-2018). Jag bedömer att den av generaldirektören klargörande definitionen innehåller samma förutsättningar. Som JO utvecklat upprepade gånger kan insatserna t.ex. handla om att få ta emot besök, ha samsittning eller delta i aktiviteter tillsammans med kriminalvårdspersonal. Jag har vid flera tillfällen utvecklat min syn på vad som kan utgöra en isoleringsbrytande åtgärd (se t.ex. mina uttalanden i protokollen efter inspektioner av dels häktet Uppsala den 7 september 2021, dnr 6684-2021, dels häktet Sollentuna den 21 och 22 mars 2022, dnr O 3-2022).

Det är uppenbart att det stora flertalet intagna i häktet Kronoberg – som inte är placerade på gemensamhetsavdelningar – är isolerade. Häktet förmår inte ens uppfylla det lagstadgade kravet att barn ska ha rätt till meningsfull mellanmänsklig kontakt minst fyra timmar dagligen och klarar inte heller att erbjuda unga intagna isoleringsbrytande åtgärder två timmar dagligen. Detta är mycket allvarligt och jag är djupt bekymrad över situationen. Jag måste återigen understryka att Kriminalvården också under en ansträngd beläggningssituation har ett ansvar för det isoleringsbrytande arbetet och att det inte är godtagbart att insatserna begränsas på grund av bristande resurser, praktiska förutsättningar eller av organisatoriska skäl. Jag förutsätter att häktet ser över vilka åtgärder som kan vidtas – även under rådande förhållanden – för att utöka tillgången till isoleringsbrytande åtgärder i allmänhet och för barn i synnerhet.

Det framgick vid inspektion att det såväl inom ledningsgruppen som bland personalen finns en klart bristande insikt i vad begreppet isoleringsbrytande åtgärder innebär och vilken typ av insatser som kan anses utgöra meningsfull mellanmänsklig kontakt. Det är anmärkningsvärt. Möjligen kan den bristande kunskapen förklara att både aktiviteter som innebär att den intagne har kontakt med andra människor och rena miljöombyten, såsom att en intagen vistas helt ensam på en rastgård eller i en motionslokal, redovisas som isoleringsbrytande åtgärder.

I sammanhanget vill jag än en gång understryka att utgångspunkten för vad som utgör en meningsfull mellanmänsklig kontakt bör ses ur den intagnes och inte det allmännas perspektiv. Jag ifrågasätter därför att t.ex. polisförhör tycks räknas in bland kategorierna för barns isoleringsbrytande åtgärder (se mitt protokoll efter en inspektion av häktet Sollentuna förra året, dnr O 3-2022). Vidare har jag svårt att exempelvis betrakta det som en isoleringsbrytande åtgärd när en intagen närvarar vid en domstolsförhandling och således befinner sig utanför häktet. Den intagne kan förstås i samband med en rättegång ha en viktig kontakt med andra människor, såsom en försvarare, men det är enligt min mening alltså en annan sak. Häktet behöver omgående se över sitt arbete i detta

avseende och säkerställa att det utförs i enlighet med såväl de myndighets-interna anvisningarna som de s.k. Mandelareglerna och JO:s uttalanden.

Jag har med förvåning tagit del av häktesledningens uppgift att Kriminalvårdens huvudkontor ska ha uttryckt att myndigheten bedömer att det inte behövs ett digitalt nationellt planerings- och uppföljningsverktyg för att kunna mäta i vilken omfattning intagna ges isoleringsbrytande åtgärder (jfr JO 2020/21 s. 164 och mina uttalanden i protokollet i det nämnda ärendet dnr 6684-2021). Det nuvarande arbetssättet – som innebär att dokumentationen först görs på papper och därefter av andra medarbetare ska föras in i kriminalvårdsregistret och i en Excel-fil – framstår som både omständligt och resurskrävande. Dessutom kan det riskera att uppgifterna inte blir korrekt noterade. Enligt min mening är det först när ett centralt digitaliserat systemstöd är på plats som det blir möjligt att erhålla tillförlitliga uppgifter om graden av isolering i svenska häkten. Det skulle även kunna frigöra tid på de enskilda verksamhetsställen för personalens isoleringsbrytande åtgärder och därmed bidra till ett förbättrat arbete för att motverka de kända riskerna med isolering. Min uppfattning är därför att det finns ett klart behov av ett sådant verktyg och att Kriminalvården snarast bör ta fram det.

Det har gått flera år sedan JO genomförde sin stora kartläggning och granskning av förhållandena för de intagna i svenska häkten. Dessvärre står det klart att många intagna fortfarande är isolerade. Det framkommer vidare genom mina inspektioner att häktena har olika syn på vad som utgör en isoleringsbrytande åtgärd och att det uppenbarligen förekommer att rena miljöombyten där en intagen är helt ensam betraktas som en sådan insats. Som framgått kan det enligt min mening alltså diskuteras om vissa av de kategorier som häktena laborerar med verkligen kan anses utgöra en isoleringsbrytande åtgärd. Jag kommer att följa upp dessa frågor.

2023-12-19

Katarina Pahlsson